

OTSUS

Tallinn

17.03.2023 nr 75

Märt Põdra kaebuse lahendamine

Kaebuse asjaolud

Kaebaja esitas Vabariigi Valimiskomisjonile 13.03.2023 kaebuse, milles vaidlustab vaatlejana hääletustulemuse kindlakstegemise, kuivõrd see polnud vastavalt seaduses nõutule avalik ega järgitud kõiki seadusest tulenevaid nõudeid häälte kokkulugemisele, mille tulemusel on ilmselt tuvastatud häälte arv vale.

Kaebaja kirjeldab kaebuses, et edastas valimistel selle tehnilisest protokollist lähtuvalt hulga digiallkirjastatud konteinereid, mis sisaldasid mitmesuguseid eri omaduste ja sisuga krüptogramme. Esimese neist edastas ta 27. veebruari pärastlõunal ja viimase 4. märtsil kl 20.13. Kaebaja edastas 26 erinevat konteinerit. Kaebaja on püüdnud elektrooniliste häälte avalikel kokkulugemistel teha kindlaks, missuguse kaebaja poolt edastatud konteineritest tuvastas riigi valimisteenistus kaebaja häälena, kuid tal pole olnud võimalik seda kindlaks teha. Veelgi enam, seaduses ettenähtud protsessi hääletustulemuste kindlakstegemiseks, nagu see on kirjeldatud RKVS §-s 60¹, pole võimalik klapitada valimisteenistuse poolt vastu võetud IVXV protokollide kirjelduse versiooniga 1.8.2.

Kaebaja jaoks on peamine probleem, et kui RKVS räägib ainult häälest, mida tehakse kindlaks või loetakse, siis protokollis räägitakse häälest, digiallkirjastatud häälest, krüpteeritud sedelist, aga lisaks ka eri ümbrikutest ning konteineritest. Kaebaja hinnangul peetakse hääleks valija tahteavaldust, mis RKVS § 48⁴ tähenduses võiks ilmselt olla märgistatud kandidaat ja protokollis tähenduses valija tahteavaldus avakujul. Terminoloogia pole järjekindel, sest kuigi häääl on avakujul tahteavaldus, mis moodustab krüpteerimata "sedeli", siiski väidetakse, et ei allkirjastata mitte sedelit, vaid hääält. Sellest võib siiski ülekantud tähenduses aru saada, st sedeli moodustab avakujul tahteavaldus ehk häääl, mis krüpteeritakse ja seejärel lisatakse konteinerisse ja allkirjastatakse, millega kaudselt signeeritakse ühtlasi krüpteeritud häääl -- mis potentsiaalselt lahtikrüptituna oleks häääl ehk valija avakujul tahteavaldus.

Kaebaja poolt riigi valimisteenistusele edastatud konteinerite puhul teeb olukorra keeruliseks, et pole võimalik tuvastada, millistes neist on häääl ehk valija tahteavaldus avakujul ja millises seda pole. Kuna konteiner pole häääl ja krüpteeritud häääl on häääl ainult oletamisi, sest kumbagi pole võimalik lugeda nii, nagu kirjeldab RKVS § 60¹, siis saab pidada hääleks ikkagi ainult avakujul tahteavaldust. Kuna RKVS § 60¹ kasutab ainult hääle mõistet, siis peaks selle järgi võtma lugemisele mitte konteinereid, vaid hääli, aga enne konteinerite avamist ja dekrüptimist pole võimalik teada, milline konteiner sisaldab hääält, mida peaks lugema hakkama. See tähendab, et pole võimalik täita RKVS § 48⁷ nõuet arvestada viimast hääält. Ilma sedelit lahti krüptimata on võimalik tuvastada vaid viimane konteiner või krüptitud sedel, aga mitte valija viimasena antud hääält.

Valimistulemuste kindlakstegemise käigus dekrüptiti sedelid alles pärast konteinerist eemaldamist ja anonüümimist, mil neil pole enam seost ajaga, mil konteiner valimiste läbiviijale edastati. Kuuldavasti ei suudetud ühte riigi valimisteenistusele jõudnud sedelitest dekrüptida ja kuigi kaebajal ei õnnestunud seda protseduuri jälgida, siis väidetavalt loeti see sedel kehtetuks hääleks, kuigi tegu oli krüptitud sedeliga, mis seaduses ja protokollis antud määratluste järgi ei ole hääli. Seega ei tohiks saada dekrüptimata sedeleid lugeda hääleteks ja tunnistada RKVS § 60¹ lg 7 mõttes kehtetuks. Tegelikult on kehtetu hääli kui mõiste sisutühi, sest kui hääli on ainult märgistatud kandidaat, siis on kõik muu mitte-hääli, st kehtetu hääli pole seaduses antud määratluste kohaselt võimalik.

Kaebaja arvates viimase antud hääle tuvastamine tähendab ühtlasi, et kui konteineris juhtumisi ei sisaldu hääli, siis peaks vaatama, kas valija on varem edastanud mõne teise konteineri, kus hääli sisaldub ning lugema selle tema viimaseks hääleks ja mitte mõne hilisema konteineri, kus hääli ei sisaldu. Kuna kaebaja saab aru, et hääle töötlemise käigus eemaldati vähemalt üks konteiner, mida ei suudetud dekrüpteerida, aga selle järel ei pöördutud RKVS §48⁷ nõude kohaselt viimase hääle otsingule eelmistest konteineritest, siis eirati hääle kokkulumisel seadust.

Lisaks sellele tekitab kaebaja hääle puhul probleemi, et ta on edastanud ühe hääle pärast valimiste lõppu, st 4. märtsil kl 20.13, mis läks väidetavalt lugemisele, kuna tema teada ei eemaldatud hääle töötlemise käigus ühtegi pärast e-hääletuse lõppu edastatud hääli. Kaebaja ei suutnud leida seadusest või mujalt midagi pärast valimiste lõppu edastatavate hääle või konteinerite kohta.

Kuna kaebaja hääle saatust ei olnud võimalik avalikul lugemisel kindlaks teha, st neid korrektselt kokku lugeda või tagada, et need on korrektselt kokku loetud, nagu nõuab seadus, siis tegi kaebaja riigi valimisteenistusele isikuandmete päringu, milles soovis oma konteinerite staatuse kohta täpsemat infot, kuid sellele riigi valimisteenistus keeldus vastamast. Seetõttu, sattudes ühe erakonna delegatsiooniga 10. märtsil valimisteenistusse, suutis ta veenda korraldama valimisteenistust oma hääle salajase lugemise (kaebajal oli keelatud seda filmida või pildistada, kuid oli lubatud õppida pähe hääle ajatempleid, kontrollsummasid jmt), mille käigus sai ta veidi infot enda edastatud konteinerite ja/või potentsiaalsete hääle kohta.

Kuigi selle infot põhjal sai ta oletada, kuidas valimisteenistus tema hääli püüdis lugeda, ei saanud ta siiski teada, missugune konteiner loeti, kas see päriselt loeti ja kas seal sees oli hääli või mitte. Kui valimistulemust pole võimalik teha kindlaks avaliku lugemise käigus ja selleks on vaja korraldada salajasi lugemisi, siis ei ole elektroonilise hääletuse korraldus õiguspärane.

Riigi valimisteenistuse selgitus

RKVS § 60¹ lõige 6 sätestab, et elektrooniline hääli, mis ei sisalda valija elukohajärgse kandidaadi registreerimisnumbrit või ei ole Vabariigi Valimiskomisjoni kehtestatud vormi kohane, on kehtetu.

Elektroonilise hääle vorm Riigikogu valimisteks on kehtestatud Vabariigi Valimiskomisjoni 10.10.2022 otsusega nr 47 (RT III, 12.10.2022, 1). Otsuse p 3.1 näeb ette, et elektrooniline hääli on salastatud (krüpteeritud). Vastavalt RKVS § 48³ lõikele 3 loob riigi valimisteenistus hääle salastamise võtme ja hääle avamise võtme.

RKVS § 48⁴ lõike 4 kohaselt salastab elektrooniliseks hääletamiseks kasutatav rakendus valija hääle hääle salastamise võtmega ning RKVS § 48⁴ lõike 1 kohaselt hääletab valija riigi valimisteenistuse hallatava elektroonilise hääletamise süsteemi kasutades.

Süsteemi osaks on ka hääletamisel kasutatav valijarakendus, mille avalikustab riigi valimisteenistus valimiste veebilehel vastavalt Vabariigi Valimiskomisjoni 25.01.2021 otsusele nr 3 „Tehnilised nõuded elektroonilise hääletamise üldpõhimõtete tagamiseks“ (RT III, 27.01.2021, 6; täiendatud Vabariigi Valimiskomisjoni 10.05.2022 otsusega nr 45, RT III, 12.05.2022).

Kui valija hääletamisel edastab digiallkirjastatud hääli, „mis sisaldasid mitmesuguseid eri omaduste ja sisuga krüptogramme“, ei ole riigi valimisteenistusel võimalik tagada häälte arvesse minemist. Lugeda saab ainult Vabariigi Valimiskomisjoni otsusega kehtestatud elektroonilise hääle vormi kohast häält, mis tähendab, et hääle peab olema krüpteeritud riigi valimisteenistuse poolt loodud häälte salastamise võtmega. Sel juhul ei ole võimalik hiljem häält kaebaja taotlusel avada, sest see läheb vastuollu hääle salajasuse põhimõttega. Samuti ei saa lugeda häält, mille krüptogrammi sisu ei ole kooskõlas kehtestatud e-hääle sisu formaadiga.

Riigikohus on 21.03.2011 otsuses nr 3-4-1-4-11 leidnud, et kui isik on osalenud enese korraldatud eksperimentis katsealusena (p 16), on isik pannud end teadlikult olukorda, kui tema elektrooniliselt antud hääle ei jõua Vabariigi Valimiskomisjonini (p 18). Praegu on tegemist analoogselt olukorraga, kui isik on teadlikult asetanud end olukorda, et talle ei ole enam selge tema hääle kehtivus. Seda selgusetust saanuks vältida, hääletades valimisteenistuse avaldatud valimiskorraldusega Riigikogu valimise seaduses ja viidatud Vabariigi Valimiskomisjoni otsuses tehniliste nõuete kohta sätestatud korras.

Vabariigi Valimiskomisjoni seisukoht

1. RKVS-i § 69 kohaselt on kaebus selle seaduse tähenduses Vabariigi Valimiskomisjonile esitatav nõuetekohaselt vormistatud taotlus tunnistada seadusvastaseks valimiste korraldaja toiming ja sama seaduse §-s 72¹ sätestatud korras Riigikohtule esitatav kaebus Vabariigi Valimiskomisjoni otsuse või toimingu peale. Kaebuse esitamise õigus on sätestatud RKVS §-s 70 ja kaebusele esitatavad nõuded sama seaduse §-s 71.
2. Vabariigi Valimiskomisjon kontrollib alljärgnevalt kaebuse vastavust kaebusele esitatavatele nõuetele. Esmalt tuvastab Vabariigi Valimiskomisjon kaebaja ning seejärel kontrollib kaebuse esitamise õiguse olemasolu.
3. RKVS-i § 70 kohaselt on kaebuse esitamise õigus üksikisikul, kandidaadil ja erakonnal, kes leiab, et tema õigusi on vaidlustatava toiminguga rikutud. Kaebaja on esitanud kaebuse vaatlejana, kuid ei ole põhjendanud enda õiguste rikkumist ja see ei nähtu ka muul viisil.
4. Märt Põder on vaidlustanud riigi valimisteenistuse toimingut – elektrooniliselt antud häälte lugemine (RKVS § 60¹). RKVS § 60¹ lõike 1 kohaselt tehakse elektroonilise hääletamise tulemused kindlaks riigi valimisteenistuse poolt valimispäeval pärast kella 20.00. Sama paragrahvi lõige 10 näeb ette, et riigi valimisteenistuse juht allkirjastab elektroonilise hääletamise tulemused pärast elektroonilise hääletamise süsteemi andmete tervikluse kontrolli. Elektroonilise hääletamise süsteemi tervikluse kontroll toimus 06.03.2023 avalikult vaatlejate juuresolekul. Kaebaja osales vaatlemisel. Kontrolli lõpus allkirjastas riigi valimisteenistuse juht elektroonilise hääletamise tulemused samas, vaatlejate juuresolekul. RKVS § 72 lõike 1 kohaselt tuleb kaebus esitada kolme päeva jooksul toimingu tegemisest. Kaebus on esitatud 13.03.2023. Kaebetähtaja ületamise tõttu jääb kaebus seetõttu läbi vaatamata.
5. Vabariigi Valimiskomisjon märgib, et komisjon on 27.10.2021 otsuses nr 29 jätnud analoogselt küsimuses, kus vaidlustati pärast kella 20.00 antud elektrooniliste häälte arvestamist, kaebuse läbi vaatamata. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium

nõustus 08.11.2021 otsuses kohtuasjas nr 5-21-21 Vabariigi Valimiskomisjoni seisukohaga, mille kohaselt pärast kella 20.00 antud elektrooniliste häälte arvesse võtmine ei saanud iseenesest rikkuda kaebaja õigusi (punkt 21).

6. Vabariigi Valimiskomisjon juhib tähelepanu, et Riigikohus on 21.03.2011 otsuses nr 3-4-1-4-11 leidnud, et kui isik on osalenud enese korraldatud eksperimendis katsealusena (p 16), on isik pannud end teadlikult olukorda, kui tema elektrooniliselt antud hääl ei jõua Vabariigi Valimiskomisjonini (p 18). Praegu on tegemist analoogse olukorraga, kui isik on teadlikult asetanud end olukorda, et talle ei ole enam selge tema hääle kehtivus. Seda selgusetust saanuks vältida, hääletades valimisteenistuse avaldatud valijarakendusega Riigikogu valimise seaduses ja viidatud Vabariigi Valimiskomisjoni otsuses tehniliste nõuete kohta sätestatud korras. Vastavalt RKVS § 48⁷ lõikele 1 arvestatakse mitme elektrooniliselt antud hääle puhul valija viimasena antud häält. Salajasuse põhimõttega ei ole kooskõlas ega ka tehniliselt võimalik tuvastada, milline oli valija antud kehtiv hääl, mille tegemiseks ta kasutas riigi valimisteenistuse valijarakendust. Vabariigi Valimiskomisjon juhib tähelepanu, et RKVS § 48² lõige 1 sätestab, et elektroonilisel hääletamisel kasutatakse ajakohast elektroonilise hääletamise süsteemi, mida haldab riigi valimisteenistus. Riigi valimisteenistus on seadnud elektroonilise hääletamise süsteemi kasutusvalmis tähtaegselt.
7. Vabariigi Valimiskomisjon märgib siiski, et nii nagu valimisjaoskonda selle sulgemise ajaks saabunud valijatel tuleb võimaldada oma hääl anda, sest valimiste korraldaja raskused töö korraldamisel ja sellest tekkiv viivitus ei tohi viia olukorrani, kus valijal jääb hääletamata, tuleb ka elektroonilisel hääletamisel valijarakenduse kasutamisel luua valijale võimalus hääletada juhul, kui ta on elektroonilise hääletamise süsteemis hääletamise lõppemise ajaks (praegusel juhul 04.03.2023 kl 20.00) oma isiku tuvastanud. Mõistlik aeg digitaalselt allkirjastatud hääle edastamiseks on valijarakenduses 15 minutit. Seetõttu ei jäetud 04.03.2023 kl 20.13 edastatud valija tahteavaldust häälte lugemisel kõrvale.
8. Samuti selgitab Vabariigi Valimiskomisjon, et valija isikuandmed tuleb enne elektrooniliste häälte lugemist RKVS § 60¹ lg 2 p 2 järgi elektroonilistest häältest eraldada. Seaduse mõte ei ole, et kehtetu elektroonilise hääle andmisel tuleb avada sama valija eelmine elektrooniline hääl, sest see oleks vastuolus RKVS § 1 lg-s 2 sätestatud hääletamise salajasuse põhimõttega. Kui digitaalselt allkirjastatud konteineris sisaldub krüptogramm, mida ei ole võimalik avada või mille avamisel ei sisaldu selles Vabariigi Valimiskomisjoni 10.10.2022 otsuse nr 47 p 3 vormi kohane tahteavaldus, tuleb see häälte lugemisel märgistada kehtetuna.
9. Vabariigi Valimiskomisjon peab oluliseks juhtida tähelepanu, et RKVS § 48³ lg-s 4 nimetatud kontrollrakendusega peab Vabariigi Valimiskomisjoni 25.01.2021 otsuse nr 3 p 3.6 järgi saama valija oma elektrooniliselt antud hääle õigusust kontrollida kolmekümne minuti jooksul kuni kolm korda. See võimalus tuleb tagada ka valijatele, kes hääletavad vahetult enne elektroonilise hääletamise lõppemist.

Arvestades ülaltoodut ja lähtudes Riigikogu valimise seaduse § 71 lõikest 3, Vabariigi Valimiskomisjon otsustab:

jätta Märt Põdra kaebus läbi vaatamata.

Vastavalt RKVS §-le 72¹ võib huvitatud isik, kes leiab, et Vabariigi Valimiskomisjoni otsusega rikutakse tema õigusi, esitada otsuse peale kaebuse põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse

seaduses ettenähtud korras Riigikohtule. Kaebus esitatakse Riigikohtule kolme päeva jooksul Vabariigi Valimiskomisjoni otsuse teatavakstegemisest arvates Vabariigi Valimiskomisjoni kaudu.

(allkirjastatud digitaalselt)

Oliver Kask

Vabariigi Valimiskomisjoni esimees